

Богданець-Білоskalенко Наталія,
*доктор пед. наук, завідувачка відділу навчання мов нац. меншин
та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України*

Фідкевич Олена,
*канд. філол. наук, провідний співробітник відділу
навчання мов нац. меншин та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

**Зміст і функції багатомовної компетентності учнів
закладів загальної середньої освіти
з навчанням мов національних меншин**

Актуальність проблеми формування багатомовної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин зумовлюється насамперед як процесом глобалізації та необхідністю міжнаціонального спілкування, так і завданнями підтримки розвитку державної мови, збереження мов корінних народів та національних меншин.

Реалізація прогресивної моделі багатомовної освіти в Україні є одним із пріоритетних напрямів розбудови Нової української школи, а формування багатомовної комунікативної компетентності учнів як основи толерантного спілкування в умовах полікультурного суспільства – важливим завданням для педагогічної спільноти.

Зміст і функції багатомовної компетентності розглядалися в наукових роботах М. Байрама, М. Баришнікова, К. Бейкера, Ж. Беко, І. Біма, К. Брохі, Д. Вілкінса, М. Глушкової, М. Гурбо, Дж. Камінгса, У. Канінгема, В. Клімент-Фернандо, М. Малих, С. Мей, П. Мехісто, Т. Скутнабб-Кангас, А. Стоянової, М. Флемінга, А. Хардінга, А. Щепілової та ін.; українських науковців: Т. Боднарчук, Н. Зайцевої, О. Карп'юк, І. Міщинської, О. Локшиної, Л. Мороз, Н. Нікольської, О. Першукової, С. Ситняківської та ін.

Кожний із дослідників у царині багатомовної освіти представляє своє бачення багатомовної компетентності, але спільним є визнання її комплексної інтегрованої сутності, розгляду її як чинника формування багатомовної особистості учня/учениці. О. Першукова наголошує: «Багатомовна компетенція передбачає не накладання чи приєднання кількох різних компетенцій, а єдину складну конфігурацію компетенцій» [1, 73].

В Україні кожний регіон має національно-культурні особливості, врахування яких є умовою ефективності запровадження багатомовної освіти. Впродовж 2016–2021 рр. за ініціативи Міністерства освіти і науки України та підтримки Верховного Офісу комісара ОБСЄ з питань національних меншин проводиться експеримент у закладах ЗСО Чернівецької, Одеської, та Закарпатської областей «Формування багатомовності дітей та учнів: європейський досвід в українському контексті», мета якого – вивчення можливостей запровадження багатомовної освіти, зважаючи на багатонаціональний склад їх населення.

Результати експерименту свідчать про те, що програми багатомовної освіти, які довели свою ефективність у європейських країнах, мають перспективу застосування і в Україні.

У процесі навчання учнів на основі програми багатомовної освіти в закладі ЗСО створюється особливе багатомовне полікультурне середовище, яке забезпечує умови для ефективного інтегрованого навчання кількох мов і сприяє розвитку багатомовної особистості учня.

Знання мов є важливим складником ціннісної системи багатомовної особистості, саме тому її характеризує висока мотивація до вивчення мов і готовність користуватися ними в навчанні та спілкуванні, що зумовлює розвиток пізнавальних здібностей, готовність у подальшому самостійно вивчати мови, необхідні для успішної реалізації у багатомовному й полікультурному середовищі.

Багатомовна особистість зазвичай характеризується гнучкістю, динамічністю і відкритістю до сприйняття іншого способу життя, мислення, креативністю, толерантністю у спілкуванні з представниками інших національностей.

Отже, багатомовна комунікативна компетентність учня/учениці – це здатність компетентно послуговуватися державною, рідною та іноземною мовами з урахуванням їх культурного аспекту, толерантно спілкуватися в полікультурному середовищі, сприймати мовне і культурне розмаїття як цінність.

Багатомовна комунікативна компетентність є за своєю сутністю метакомпетентністю. Ядро багатомовної комунікативної компетентності формується з комунікативних компетентностей усіх трьох мов, інтегрованих у процесі взаємодії, яка здійснюється за допомогою металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної компетентностей. Ці специфічні багатомовні компетентності

забезпечують здатність учнів доцільно переключатися з однієї мови на іншу, відігравати посередницьку роль між мовами і культурами.

Важливо усвідомлювати, що рівень сформованості комунікативної компетентності в кожній мові впливає на рівень сформованості багатомовної комунікативної компетентності в цілому. Склад самих комунікативних компетентностей сутнісно не змінюється: поглиблюється їх зміст і якість. Уміння, знання і ставлення, визначені для мовно-літературної галузі в Держстандарті, є підґрунтям і для формування багатомовної комунікативної компетентності: вони взаємодіють, актуалізуються на основі процесів порівняння та перенесення.

Ефективність процесу взаємодії залежить від сформованості специфічних компетентностей (металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної), які дають можливість гнучко використовувати мовний репертуар учнів, забезпечують переключення мовних кодів. Саме здатність до переключення з однієї мови на іншу є специфічною і головною рисою багатомовної комунікативної компетентності, на відміну від власне комунікативної компетентності.

Металінгвістична компетентність означає здатність учня/учениці до абстрактнологічних операцій з кількома мовними системами на основі міжмовного трансферу з метою виконання посередницької ролі в усному та письмовому спілкуванні, передавання й обміну інформацією з урахуванням особливостей різних лінгвокультурних систем. До умінь які, визначають металінгвістичну компетентність, належать уміння: комунікативно доцільно переключатися з однієї мови на іншу в процесі спілкування; відігравати посередницьку роль у групах із різним рівнем комунікативної компетентності в різних мовах з метою досягнення комунікативної мети або виконання спільного завдання; стисло або близько до тексту передати його зміст іншою мовою; усного або письмового перекладу (точного, з метою передавання основного змісту, літературного); – опрацювати текст, створюючи на його підставі вторинний текст іншою мовою.

Міжкультурна компетентність – здатність особистості осмислювати, аналізувати й інтерпретувати факти різних культур, адекватно сприймати і розуміти представників своєї та іншої культури й толерантно взаємодіяти з ними. Міжкультурна компетентність передбачає усвідомлення учнем/ученицею належності до рідної культури, розуміння її унікальності, визнання цінності інших культур, яке формується на основі міжкультурного зіставлення. Визначальними

для міжкультурної компетентності є вміння: знаходити спільне та відмінне в різних культурах; пояснювати особливості своєї культури, представляти її традиції; враховувати національно-культурні особливості учасників і умов спілкування; доцільно застосовувати засоби національного мовленнєвого етикету; долати міжкультурні конфліктні ситуації ненасильницькими методами; протидіяти проявам національно-культурної, расової і гендерної дискримінації.

Компенсаторна (стратегічна) компетентність – це здатність особистості долати дефіцит знань і мовленнєвих умінь у першій, другій чи третій мові, залучати у процесі спілкування в умовах недостатнього володіння певною мовою знання, навички й уміння, набуті під час навчання інших мов; вибудовувати стратегії спілкування в означених умовах. Важливими для формування компенсаторної компетентності є вміння учня/учениці: зрозуміти значення слова, виходячи з контексту в процесі читання або слухання, за допомогою словника; зрозуміти слово на основі аналізу його елементів (префіксів, суфіксів), у процесі говоріння спростити фразу; надати інформацію, використовуючи знайомі слова, паралінгвістичні (невербальні) засоби спілкування тощо; попросити співрозмовника повторити запитання, надати додаткову інформацію, звернутися по допомогу.

Ці вміння є основою для багатомовної комунікативної компетентності й визначають здатність учнів: вибудовувати власні комунікативні стратегії з урахуванням мети і умов спілкування у багатомовному середовищі; доцільно переключатися з однієї мови на іншу; долати дефіцит мовних знань, навичок і умінь; знаходити спільне та відмінне в різних культурах, враховувати національно-культурні особливості учасників і умов спілкування; толерантно спілкуватися та взаємодіяти на міжкультурному рівні.

Отже, багатомовна компетентність є основою для формування здатності учня/учениці ефективно організовувати внутрішні й зовнішні ресурси для досягнення поставлених особистих цілей своєї діяльності в умовах полікультурного світу. Наявність цієї компетентності в системі ключових компетентностей учнів надає їм можливість ефективно реалізовувати себе у процесі навчання, підвищує у подальшому їх конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Література

1. Першукова О.О., Розвиток багатомовної освіти школярів у країнах Західної Європи. К. : ТОВ «СІК груп Україна», 2015. 562 с.